

BALTASAR PORCEL EN CERCLE²⁹

Carles Cabrera

Quan Joaquim Molas va encetar les «Notes per a una introducció» al primer volum de les Obres Completes de Baltasar Porcel, ho feia amb l'afirmació següent: «Porcel és un dels *animals* literaris més voluminosos d'aquest final de segle.»³⁰ El preàmbul del Mestre a un tom que inclou les quatre primeres novel·les de Porcel constitueix encara ara per mi un dels documents més rellevants que s'han publicat sobre la producció porcel·liana, massa ferma encara quant a estudis en profunditat: unes Jornades d'Estudi,³¹ una única monografia,³² dues tesines³³ i aquesta tesi és un balanç massa minso encara per a «un dels *animals* literaris més voluminosos d'aquest final de segle».

Al pròleg, Molas hi remarca algunes de les parets mestres de la monumental construcció porcel·liana i assaja una classificació de la seva obra en quatre etapes que, a grans gambades, podem considerar la de les quatre dècades (dels cinquanta als vuitanta). Les parets mestres no es modifiquen i, per tant, respectem aquesta divisió; tanmateix, tenint en compte que l'estudi molasià aparegué l'any 1991, l'esmentada periodització encara hauria

²⁹ Aquest text és la reproducció, amb alguns retocs, de la defensa de la tesi doctoral «Els dos primers períodes de Baltasar Porcel a anàlisi (1961-1975)» que va ser llegida a la Universitat de les Illes Balears el passat dia 21 d'octubre de 2012 sota la direcció del Dr. Joan Alegret.

³⁰ Joaquim MOLAS. «Notes per a una introducció», in Baltasar PORCEL. *Obres Completes, 1. L'alba i la terra*, Edicions Proa, Barcelona, 1991, 576 p., p. 17-41, p. 17. El sotslineat és meu.

³¹ Escriptures Contemporànies: Jornades d'Estudi sobre Baltasar Porcel. Tingueren lloc durant els dies 7 i 10 de novembre de 2007 sota l'impuls de la UIB i foren recollides en un volum que fou editat al cap de dos anys amb el mateix títol per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

³² Frederic BARBERÀ. *Baltasar Porcel o l'òptica aberrant sobre el món. Prosa de ficció (1958-2004)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or 383), Barcelona, 2007, 224 p.

³³ María José CALDENTEY TUR. «Conversa amb Baltasar Porcel a Can Bolei», in «El mirall de la història en la novel·la de Baltasar Porcel», tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1989; i Carles CABRERA. «El primer període de les novel·les de Baltasar Porcel a anàlisi», treball d'investigació, Universitat de les Illes Balears, 2007.

de menester, per actualitzar-la, que hi afegíssim la «majoria d'edat» que s'escola entre l'inici del procés d'edició de les Obres Completes i el decés de l'escriptor el 2009. I més que parlar d'un eix cronològic, en podríem establir un de topogràfic per a les darreres novel·les tenint en compte si pivoten a Mallorca o Barcelona —que tampoc és tan senzill com sembla, per tal com de vegades aquests eixos es fan indestriables. Ens estam embrancant, i tampoc és d'això del que preteníem parlar aquí. Simplement, aixequem una bardissa, una altra, que delimiti el nostre camp d'acció.

En concret, el del segon i tercer Porcel (dècades dels anys seixanta i setanta), o el del primer i segon si ens cenyim exclusivament a la seva producció novel·lística. El període inicial dels seixanta té com a sus el canvi de residència de l'autor, que deixa enrere una Palma on havia arribat a catorze anys i s'instal·la a viure a Barcelona, i s'interromp en l'any cruïlla de 1968, marcat per una sèrie de fets històrics entre els quals en podem assenyalar un de simbòlic, el del Maig francès, que l'afecta fortament en un moment en què comença a sovintejar els seus viatges cap a París, on al cap de poc temps s'establiria a viure una temporada. Traduït en títols novel·lístics, l'etapa s'inaugura amb l'obtenció del premi Ciutat de Palma de Narrativa Gabriel Maura el 1960 amb *Solnegre* i es clou amb una obra de transició cap al segon període, *Els argonautes* (1968), avalat amb el prestigiós guardó de la Crítica l'any següent i amb dues novel·les a l'entremig: *La lluna i el Cala Llamp* (1963, d'ara endavant, ens hi referirem com *La lluna*) i *Els escorpins* (1965).

Hem dit que *Els argonautes* esdevé ja un llibre pont. Estructuralment, és una novel·la molt ben travada, amb tots els capítols escindits en dues meitats: la primera, la més engatjada, segueix el fil cronològic i argumental dels episodis, mentre que la segona es retrotreu a explicar-nos mitjançant l'analepsi el passat dels contrabandistes que la protagonitzen per entendre com han arribat ara i aquí. Aquesta divisió permet d'enllaçar la primera part amb els corrents en voga en aquell temps (l'existencialisme i, especialment, el realisme compromès) i amb les novel·les anteriors (sobretot amb *La lluna*, aquella amb què s'estableixen més concomitancies); en canvi, les segones meitats dels capítols, abocades a un passat elegíac que ja no tornarà, prefiguren una segona etapa de la producció porcel·liana que arranca definitivament als setanta i que és configurada únicament per dues novel·les: *Difunts sota els ametllers en flor* (1970, des d'ara *Difunts*) i *Cavalls cap a la fosca* (1975, *Cavalls* a partir d'ara) en un lapse de temps en què tasques de caràcter divers allunyarien Porcel de la ficció novel·lística.

L'any abans que Porcel hagués publicat *Els argonautes*, havia iniciat una secció de ficcions literàries al diari *La Vanguardia* (hi havia entrat a col·laborar el 1966) perquè els articles

d'opinió que havia escrit per al rotatiu dels Godó, sovint polèmics, generaven molts maldecaps per part de les autoritats no només a la persona que els signava sinó també al diari, que hagué d'acomiar-lo diversos cops per bé que tot d'una fos readmès de nou. Més amunt, dèiem que diverses distraccions el separaven en aquesta època de la seva vocació novel·lística i una d'aquestes feines, sens cap mena de dubte, és l'ofici del jornalisme que constituïa ja, i ho seria durant la resta de la seva vida, el seu principal mitjà de subsistència. En conseqüència, quan el 1969 s'erigí amb el premi Josep Pla per *Difunts*, no estarem parlant ja de cap novel·la nova sinó de la concatenació d'un reguitzell de relats prèviament apareguts a les planes de *La Vanguardia* adaptats i arranjats (els principis i els finals de les històries, el canvi de nom d'algun personatge, l'afegit d'un parell de contes inèdits com ara el darrer, etc.). És, per tant, un dels moments de la trajectòria novel·lística porcel·liana en què ens trobem més a prop de la seva veta contística, però no pas l'únic, com veurem tot seguit.

Ja hem assenyalat que Porcel havia començat a escriure als anys cinquanta: a principi de la dècada, encetà l'escriptura d'articles per al setmanari del seu poble, l'*Andraitx*; a mitjan cinquanta, relats, i cap al final de la dècada, peces de teatre. La novel·la, com sol passar sempre amb els escriptors novells, encara se li resistia i se li resistiria una mica. *Solnegre* és una novel·la argumental, per bé que la crítica la considerà en el seu moment divisible en tres seccions: la de Marc, el triangle amorós d'aquest amb Maria i don Benet, i la de don Sebastià. Després del debut en el gènere, Porcel inicia en paral·lel la redacció de *La lluna* i *Els escorpins* (pel que sembla, aquest darrer llibre l'hauria començat poc després però el finalitzaria abans que *La lluna*) i es troba amb una recepció molt més positiva de la primera que no pas de la segona d'aquestes dues novel·les. *Els escorpins*, de fet, ha de romandre un parell d'anys estotjada al calaix fins que Joan Oliver es compromet a treure-la el 1965 dins la col·lecció Proa de l'Editorial Aymà. Certament, hi pesaven altres raons, però *Els escorpins* era, com *Solnegre*, una novel·la argumentalment unitària, mentre que *La lluna* es consideraren una rastellera d'històries juxtaposades pràcticament sense argument.

Porcel prengué bona nota de les crítiques, conscient, d'una banda, que reeixia més amb les novel·les de narracions encadenades que no pas amb novel·les d'un sol argument, que són, d'altra banda, les més canòniques. I ho resolgué amb la solució mixta d'*Els argonautes*, que és una novel·la de totes passades i ensems s'aprofita dels avantatges dels relats breus: la primera part del capítol és l'argumental, mentre que la segona va més en la línia de *La lluna* i els contes que ha anat publicant. I en el cas de *Difunts*, la novel·la sorgí, com dèiem, de la necessitat de col·laborar amb *La Vanguardia* amb un reguitzell d'històries innòcues per

evitar d'expressar les seves controvertides opinions, i en enllestir-les, aquestes ficcions anaren a raure repartides en llibres diferents: moltes, a *Difunts* —no debades hom ha arribat a posar en dubte la pertinença del llibre al gènere novel·lístic—, altres, en aplecs de contes o àdhuc de no ficció, amb la qual cosa es demostra que no només l'obra narrativa sinó que tot el còmput de la producció porcel·liana forma part d'un tot gairebé inseparable.

Aquests transvasaments entre relat i novel·la no s'interrompien encara, baldament Porcel havia après ja a resoldre les mancances estructurals que l'entrebancaven per a la construcció de l'artefacte novel·lesc. El germen de *Cavalls*, una novel·la, novament, amb tot el dret de pertinença al gènere, el trobem novament en un conte, «El gran galiob», aparegut el 1973 a la revista *Jano*, i encara alguns episodis de la novel·la, perfectament ben soldats amb la resta, també es donaren a conèixer amb anterioritat o posterioritat des de les pàgines de *La Vanguardia*. Ni tan sols llavors detindrà Porcel aquest reciclatge, sinó que hi tornarà a incidir el 1984 amb la novel·la *Els dies immortals*.

Pel que fa als personatges, és possible esbossar també una classificació de les novel·les sense perdre de vista el detall que els protagonistes porcel·lians sempre són el mateix Porcel o un àlter ego seu. Fixem-nos que els protagonistes solen ser illencs, com ell. I que el caràcter principal de *Solnegre*, Marc, no té cognom, el d'*Els escorpins* no té ni nom ni cognom, i el de *Cavalls*, només llinatge; en *Els argonautes*, Porcel es dissemina en els diversos personatges i traspasa l'admiració que sent per Joan Alcover al capità Puig-Savall, la religiositat exacerbada del seu pas per Palma al cuiner Freire Pena, els flirtejos amb el catalanisme clandestí al principatí Torroella, el seu individualisme a Barral, el faroner de la Dragonera... i a *Cavalls*, el protagonista ha d'intervenir en una conferència com a Baltasar Porcel! Més amunt, vèiem que Molas identificava Porcel com a «animal»; inequívocament, el cognom Porcel al·ludeix al 'porcell' de la mateixa manera que Lleonard Juvera, d'*Els argonautes*, fa referència al 'lleó', o el cognom *Vadell*, de *Cavalls*, al 'vedell'. I no deixem de banda la quantitat de títols de Porcel que inclouen el nom d'algun animal com ara *Els escorpins*, *Cavalls*, *Lola i els peixos morts* o *El cor del senglar*. Marc, el de *Solnegre*, ja havia començat a escriure «una llegenda que m'entretingués i m'agradés» que són, en el fons, les memòries d'un Baltasar Porcel que no les va escriure mai perquè ja n'havia deixat constància al llarg de la seva producció narrativa.

Hem assenyalat que s'esdevé un tall l'any 1968 en la narrativa porcel·liana per un seguit de raons, moltes d'externes a ell mateix. Hem parlat del Maig del 68 francès però n'hi ha una altra que tampoc voldria ignorar, i és el fet que entre la publicació d'*Els escorpins* el 1965

i la d'*Els argonautes* l'any 1968 l'Espanya franquista ha passat, mercès al que es va anomenar la «primavera de Fraga» de 1966, d'una censura prèvia que incidia més sobre els autors a una de retroactiva, més focalitzada en segells i rotatius, als quals se'ls podia segrestar l'edició un cop havien desembarcat als quioscos de revistes i aparadors de llibres. I amb relació a Porcel, que encara tenia i tindria —penso en la seva etapa com a director de la revista *Destino* fins a l'any 1976— força problemes amb les autoritats, aquest canvi de censura no ens pot passar per malla perquè no resulta gens anodí en la seva obra.

Per censura o autocensura, el Marc que se'n torna a *Solnegre* després d'haver romàs quinze anys a la presó no té la mateixa edat que Porcel quan escriu el llibre sinó quinze més. L'autor n'ha endarrerit tres lustres el naixement perquè la infància i joventut del protagonista s'esdevingués abans de la Guerra dels Tres Anys i per poder passar per sobre del conflicte bèl·lic i no haver d'esmentar en cap moment que abans s'hi havia instaurat la República —havia efectuat una operació idèntica en el conte «La lluna feliç» (1958). I quan redacta *Els escorpins*, el d'Andratx hi aboca una etapa de la seva vida en què es movia entre les serioses temptacions que el convidaven a ingressar al Seminari i els festejos amb al·lotes; amb algunes, hi tingué una relació un xic tortuosa, també amb la religió. Com que era impossible que un seminarista s'enamorés i flirtegés amb dones i com que per mor de la censura s'havia de vinclar a les decisions governamentals, no va tenir més remei que transformar el protagonista en un pastor protestant i traslladar els fets, novament, al temps de la Guerra en un clima en què l'Espanya nacionalista de Franco, aliada a l'Alemanya nazi, hagués pogut permetre el culte evangèlic. Tanmateix, la història ens demostra que això darrer és fals, i és que Porcel tant manipula els episodis biogràfics o autobiogràfics al seu albir —ell es defensava dient que componia novel·les i no memòries o llibres d'història— com adapta la història a la seva conveniència si cal.

Però a partir de 1968, l'autor s'alliberà, amb la censura nova, d'aquesta cotilla constrenyedora que l'oprimia. Al primer capítol d'*Els argonautes* no hi ha ja una al·lusió de refilada a «una» guerra incerta com a *Solnegre*, ni un episodi sobre els excessos comesos pels socialistes abans de la contesa bèl·lica com veïem a *La lluna* ni tampoc l'ambientació de l'Espanya nacionalista d'*Els escorpins*, sinó un capítol sobre els abusos que s'havien comès també des del bàndol de Franco, l'altra cara de la moneda del que a Porcel se li havia permès contar a la novel·la del 1963. A més, a *Els argonautes*, entra en escena per primer cop un personatge del Principat, l'esmentat Torroella, que és el primer, pel seu origen, que ha viscut la Guerra des del costat republicà i que participarà, anys a venir, en l'ambient de la Barcelona clandestina i antifranquista que conegué el mateix Porcel arran de la relació

amb Joan Triadú, Ermengol Passola i Jordi Pujol. I també surt Franco mateix com a personatge històric, quan abans de la Guerra havia estat destinat a les Illes, o un regidor del Front Popular. Tot plegat, a *Els argonautes*, un llibre de 1968 encara! Alguns estudiosos han considerat insignificant aquest canvi del paradigma censor, però, atès el que hem demostrat de Porcel, no podem estar-hi d'acord, perquè el nou model permetria l'aparició a les lletres espanyoles d'una novel·la redactada per primer cop des del punt de vista d'un republicà, *Las últimas banderas* (1967) d'Ángel María de Lera, però també d'*Incierta gloria* de Joan Sales que, de retruc, el 1969 permetria la publicació de l'original català sense talls de la nostra gran novel·la sobre la Guerra.

Quant a les novel·les de la segona etapa, *Cavalls i Difunts*, amb el pont d'*Els argonautes* que hi emmena, s'empelten molt directament amb *Solnegre*, el primer producte novel·lístic, com un cercle que es tanca. El personatge que havia hagut de fugir al final de *Difunts* d'aquella terra mallorquina de mort per no traspasar-hi ell també s'adona a *Cavalls* que no n'hi havia prou d'escapar d'Andratx, sinó que l'acompanyen tots els morts familiars, i només obté la victòria quan surt de l'estatge per anar a la cita amb Zaida. Igual que a *Solnegre*, en què Marc deixa enrere el poble per començar una vida nova amb Maria en una ciutat nòrdica europea. *Cavalls*, fins i tot, reprèn certs aspectes d'un existencialisme característic a *Solnegre* i *Els escorpins*. És existencialista tota aquesta atmosfera de pressió a què viu sotmès el personatge a l'habitatge parisenc, com la casa de Marc a *Solnegre* o el caló dels Morts a l'Eivissa d'*Els argonautes*. I és en cercle la millor manera per acabar aquest text, un cercle que ens proporciona les mateixes dimensions de la producció novel·lística Baltasar Porcel, sempre girant en rodó com en un etern retorn nietzschian.

Els articles d'aquest número 1 de la revista *Veus baixes*,
publicats al maig de 2013,
amb ISSN 2254-5336,
es publiquen amb llicència Creative Commons:
se n'autoritza la reproducció sempre que se'n citi l'autor,
que sigui sense propòsits comercials
i que no se'n facin elaboracions derivades

